

**ЗАХИСТ ДЕРЖАВНИХ СИМВОЛІВ ПІД ЧАС ПЕРЕБУВАННЯ УКРАЇНИ
У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ****PROTECTION OF STATE SYMBOLS DURING THE STAY OF UKRAINE
AS A PART OF THE RUSSIAN EMPIRE****Боднар І.В., к.ю.н.,**
начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки
*Академія державної пенітенціарної служби***Красковський Є.М., старший викладач**
кафедри тактико-спеціальної підготовки
*Академія державної пенітенціарної служби***Леоненко О.А., старший викладач**
кафедри тактико-спеціальної підготовки
Академія державної пенітенціарної служби

В роботі з'ясовано, що питання захисту державних символів тісно пов'язана з питанням встановлення легітимності влади - як постійно діючого фактору суспільного життя, який визначає межі не тільки законних, але і визнаних населенням дій представників правлячої верхівки.

Досліджені типи легітимності, а саме: традиційний тип легітимності влади ґрунтується на авторитеті традицій і звичаїв (влада цього типу встановлюється відповідно до традицій і звичаїв і ними ж обмежується); харизматичний тип легітимності політичного панування ґрунтується на вірі підвладних у незвичайні якості і здібності, винятковість правителя; раціонально-легальний тип легітимності політичного панування базується на переконанні підвладних у законності (легальності) й доцільності (раціональності) встановлених порядків та існуючої влади.

Встановлено, що один з головних етапів розвитку законодавства України, щодо охорони державних символів є період правління Миколи 1, так як в цей час відбувається значний вплив російського законодавства на законодавства України та майже остаточне інтегрування національного законодавства до законодавства імперії. Результатом цієї діяльності стало прийняття «Укладення про покарання кримінальні та виправні» від 15 серпня 1845 року. Даний документ покликаний перш за все забезпечити захист релігійних основ Російської імперії як складової частини її суспільного і державного ладу, права і привілеї християнської церкви, особливо російської православної.

«Укладення» передбачає відповідальність за навмисні дії проти життя, здоров'я чи поваги до князя. Зазначені групи злочинів віднесені до державних злочинів, за які передбачені найтяжчі кримінальні покарання, нерідко у виді смертної кари. Цим документом вводиться диференціація кримінальної відповідальності яка відбувається в залежності від предмета злочинного посягання та форми умисла.

Безпосередньо захисту державних символів теж приділяється увага. Як тяжкий злочин проти порядку управління розглядалось і пошкодження гербів (фізичне знищення, відкидання від місця встановлення, розмальовування та інші дії), які встановлені владою в публічному місці.

Ключові слова: державні символи, легітимність, символіка влади, релігія, правляча верхівка.

The article addresses to the issues of protection of state symbols. A retrospective analysis was performed considering the development of legislation in this area during the stay of Ukraine as a part of the Russian Empire.

The article finds that the issue of state symbols protection is closely related to the issue of establishing the legitimacy of power - as a permanent factor in public life, which determines the boundaries of not only legal actions but also actions of the ruling elite which are recognized by the population.

The types of legitimacy are studied, and they are: the traditional type of legitimacy of power which is based on the authority of traditions and customs (power of this type is established in accordance with traditions and customs and is limited by them); the charismatic type of legitimacy of political share which is based on the belief of subordinates in unusual qualities and abilities, the uniqueness of the ruler; rational and legal type of legitimacy of political domination which is based on the belief of subordinates in the legality and expediency (rationality) of the established order and the existing government.

The given classifications are important symbolic side of their components, the direct role in the formation of which is played by different types of state and legal symbols, namely: verbal symbols, subject symbols; procedural symbols.

One of the main stages in the development of Ukrainian legislation on the protection of state symbols is the reign of Nicholas I, as at this time there is a significant influence of Russian legislation on Ukrainian legislation and almost final integration of national legislation into empire law. The result of such activity is the adoption of the "Conclusion on Criminal and Correctional Punishment" dated August 15, 1845. This document is designed primarily to ensure the protection of the religious foundations of the Russian Empire as part of its social and state system, the rights and privileges of the Christian Church, especially the Russian Orthodox Church.

This "Conclusion" implies responsibility for intentional actions against life, health or respect for the prince. These groups of crimes are classified as state crimes, for which the most severe criminal penalties are provided, often in the form of the death penalty. This document introduces the differentiation of criminal liability, which occurs depending on the subject of criminal encroachment and the form of intent.

Attention is also paid directly to the protection of state symbols. Damage of an emblem (physical destruction, rejection from the place of installation, painting and other actions) established by the authorities in a public place is also considered as a serious crime against the order of government. Emblems in this case symbolize the legitimate power of the emperor in a certain area. The penalty for such an act is set depending on the subjective side.

Key words: state symbols, legitimacy, symbols of power, religion, ruling elite.

Актуальність дослідження. Кожна держава має певний перелік ознак, які створені нею в історичному процесі власного державотворення. З часом вони стають державними у результаті їх відповідного закріплення на законодавчому рівні. На світовій політичній, економічній, науковій аренах та в свідомості людей вони асоціюються саме

з конкретною державою, відношення до цих символів визначає відношення до самої держави. Саме тому захист державних символів від наруги над ними є захистом авторитету держави, її національної гордості. Дії, спрямовані на наругу над державними символами, потребують правового врегулювання, при цьому необхідно врахування

і історичного досвіду з захисту державних символів.

Аналіз літератури. Теоретичною базою дослідження зазначеної проблеми стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з кримінального права, зокрема: П.П. Андрушка, Ю.М. Антоняна, О.М. Бандурки, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, І.М. Даншина, С.Ф. Денисова, Т.А. Денисової, А.І. Долгової, О.О. Дудорова, В.П. Ємельянова, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, О.О. Кашкарова, М.Й. Коржанського, С.Я. Лебедева, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, В.В. Лунєєва, О.А. Мартиненка, П.С. Матишевського, Г.М. Мінковського, П.П. Михайленка, В.І. Напиральської, Є.О. Письменського, А.В. Савченка, М.І. Хавронюка, С.С. Яценка та ін.

Виклад основного матеріалу. Державні символи мають важливе значення для кожної держави. І в нашій державі, згідно ст. 20 Конституції України, Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України, а їх охорона закріплюється в Кримінальному кодексі України (ст. 338 «Наруга над державними символами»; ст. 339 «Незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні»). Проте, досліджуючи історичну ретроспективу захисту державних символів, слід зазначити, що до минулого століття вони не мали чіткого світового визначення та визнання.

В стародавньому світі символи входили в систему визнання легітимності державної влади та її правителів, були елементом захисту привілеїв домінуючого в класовому світі прошарку. Саме тому розглядати систему захисту державних символів необхідно через призму складових компонентів легітимності влади.

В якості прикладу нашого твердження слід привести Закон «Про образу величі Риму», який є важливим для вивчення саме державної політичної та правової системи, бо вся римська історія протікала в сфері збереження і поширення своєї державної могутності. Критерієм для специфікації об'єкта захисту закону була його важливість в загальній ієрархії "публічних справ". Залежно від зазначеного, вище виділялося не менше дванадцяти загальних груп злочинних дій в римському кримінальному праві. Серед цих злочинів можна виділити такі, в яких безпосередньо чи опосередковано певний предмет міг розглядатися в якості символу правлячої верхівки. Саме тому зазначений закон, в сукупності з іншими актами, слугував засобом захисту панівної частини населення Риму, захищаючи при цьому різноманітні атрибути влади.

Термін «легітимність» доречно розглядати спільно з терміном «авторитет влади». Досліджуючи питання легітимності, слід розглянути класифікацію легітимності, що запропонована відомим соціологом М. Вебером, який виділив три типи панування за характером її внутрішньої суті:

Традиційний тип легітимності влади ґрунтується на авторитеті традицій і звичаїв. Влада цього типу встановлюється відповідно до традицій і звичаїв, і ними ж обмежується. Населення сприймає владу як належну, тому що так було завжди, воно звикло підкорятися владі та вірить у непорушність і святість здавна існуючих порядків. Традиційна легітимність найстійкіша, оскільки сталими є самі традиції і звичаї. Наочним прикладом легітимності цього типу є влада спадкоємця престолу.

Харизматичний тип легітимності політичного панування ґрунтується на вірі підвладних у незвичайні якості і здібності, винятковість правителя. Такий тип притаманний суспільствам з невисоким рівнем розвитку демократії і політичної культури його членів. Нерідко він виникає і в розвинених демократичних країнах у кризові періоди, коли відчувається нагальна потреба в об'єднанні всіх верств суспільства навколо особи політичного керівника для виходу з кризи. При цьому свідомо культивується велич самої особи керівника, авторитет якого, засвідчений

владними структурами, сприяє визнанню влади населенням.

Раціонально-легальний тип легітимності політичного панування базується на переконанні підвладних у законності (легальності) й доцільності (раціональності) встановлених порядків та існуючої влади. За цього типу легітимності органи влади та їх керівники обираються через демократичні процедури. Вони відповідальні перед виборцями. Правлять не видатні особистості, а закони, на основі яких діють органи влади і посадові особи. Це - основний тип легітимності політичної влади в сучасних демократичних державах. Оскільки він ґрунтується на довірі громадян до держави як політичного інституту, то називається ще інституціональним, на відміну від персоналізованого типу легітимності, пов'язаного з довірою до осіб посадовців.

Вказані типи легітимності політичної влади реально не існують у чистому вигляді. Кожний з них є поєднанням різних типів з переважанням тією чи іншою мірою якогось одного [1].

На підставі вказаної класифікації слід зробити висновок, що легітимність державної влади - як постійно діючий фактор життя суспільства, визначає межі не тільки законних, але і визнаних населенням дій представників правлячої верхівки. Відповідно, для характеристики владних дій важливі і ознаки їх легітимності. Велика частина таких ознак була сформована літописцями, які в такий спосіб давали «характеристику» князям.

Найбільш вдало, на наш погляд, ознаки легітимності князя сформував в своїх працях Б.А. Рибаків. Він виділив ознаки, необхідні князю для позитивної оцінки в очах сучасників. До їх числа він відніс: а) зовнішність; б) риси полководця; в) риси правителя; г) вченість; д) ставлення до церкви; е) палацовий побут; ж) риси характеру.

У наведеній класифікації важлива символічна сторона їх складових, безпосередню роль у формуванні яких грали різні типи державно-правових символів. Для розуміння їх особливостей необхідно розглянути ці складові.

Словесні символи - ім'я і титул, легітимна формула (оголошення про прийняте владне рішення, яке повинно було виконати ряд специфічних завдань управління).

Предметні символи - особистий символ, атрибути влади (князівські регалії - головний убір, меч, скіпетр тощо).

Процесуальні символи - процедури введення у владу - інтронізації, що включають в себе обряди: а) входу князя в місто (з самого початку підкреслювалася відчуженість князя від суспільства, його особливий статус "зовнішньої сили", князя зустрічали за міськими стінами всім населенням міста); б) зустрічі князя вищим духовенством; в) посаження на стіл (трон) (обряд, міг відбуватися в храмі або в княжій резиденції); г) «прославлення» князя народом (зустріч з народом при виході з храму); д) укладання договору (ряду) між містом і князем, що закріплюється церемонією «хрестоцілування»; е) церемонії спільного прийняття їжі на княжому дворі (княжий пир); ж) процедури, при якій прийняте князем рішення могло (і повинно було) бути прийнято суспільством; з) процедури визнання домінування київського (як правило) князя над іншими [2].

Вказане вище підтверджує нашу точку зору, що, досліджуючи історію правового захисту державних символів, не слід обмежуватись лише гербом, прапором і гімном, а необхідно розглядати весь комплекс символів матеріального, процесуального та усного характеру.

Досліджуючи пам'ятки права Київської Русі, слід вказати на Руську правду. Вона включає в себе норми різних галузей права, в першу чергу кримінального, і має кілька редакцій. Коротка - відноситься до часу від середини XI століття до 30-х років XII століття. Велика - перша чверть XII століття. Скорочена редакція виникла в результаті

значного скорочення тексту Великої редакції, тому вона позбавлена характеру законодавчого пам'ятника (час її створення визначено по-різному: від XV до XVII ст.). Але в Руській правді ми не зустрінемо жодного предмета злочину, який може бути розглянутий, як символ [3].

Серед найважливіших пам'ятників кримінального права періоду правління Петра I (перша чверть XVIII століття) необхідно зазначити Артикул Військовий 1715 року і Кримінально-правові статті Морського Статуту від 13 січня 1720 г. У них ми знаходимо ряд символів, які виступають в якості предмета злочинного посягання.

Наступний етап розвитку законодавства України щодо охорони державних символів, на який слід звернути увагу, є період правління Миколи I, так як в цей час відбувається значний вплив російського законодавства на законодавство України та майже остаточне інтегрування національного законодавства до законодавства імперії. Результатом цієї діяльності стало прийняття «Укладення про покарання кримінальні та виправні» від 15 серпня 1845 року. Даний документ покликаний, перш за все, забезпечити захист релігійних основ Російської імперії, як складової частини її суспільного і державного ладу, прав і привілеїв християнської церкви (особливо російської православної) [4].

В зазначеному документі в якості злочину визнається знищення або пошкодження встановлених на публічному місці хрестів, зображення Спасителя, Богородиці і Святих угодників або янголів, а ті ж дії, вчинені не в публічних місцях, не визнавались злочинами.

Даним документом вводиться диференціація кримінальної відповідальності, яка відбувається в залежності від предмета злочинного посягання: 1) священні проімені (потири, дарохранильніці, хрести, образи, одяг з престолів і жертвників) - ст.243; 2) освячені предмети, що вживаються при богослужінні (купелі, кропила, ризи, кадила тощо) - ст.244; 3) не освячені предмети (гроші, свічки, ще не поставлені до образів) - ст.247; а також від місця скоєння злочину: церква, каплиця, ризниця, інше церковне сховище. З них тільки першу групу, на наш погляд, слід віднести до символів.

Наступною групою охоронюваних даним документом суспільних відносин є відносини, які захищають життя, здоров'я та недоторканість правителя. «Укладення» передбачає відповідальність за навмисні дії проти життя, здоров'я чи поваги до нього. Зазначені групи злочинів віднесені до державних злочинів, за які передбачені найтяжчі

кримінальні покарання, нерідко у виді смертної кари -ст. 263 гл. 1 «Про злочини проти священної особи імператора та осіб його імператорського дому» розділу 3 «Про державні злочини».

Безпосередньо захисту державних символів теж приділяється увага. Як тяжкий злочин проти порядку управління розглядалось пошкодження гербів (передбачалось фізичне знищення, відкидання від місця встановлення, розмальовування та інші дії), які встановлені владою в публічному місці. Герби в даному випадку символізують законну владу государя на визначеній території. Покарання за таке діяння встановлюється в залежності від суб'єктивної сторони

Іншим документом, на який слід звернути увагу, є «Судовий Статут про покарання, що накладаються мировими суддями» [5].

Забезпечуючи легітимність влади на території, в документі поставлено під захист закону знаки, що визначають межі, на якій розповсюджена її юрисдикція, а саме прикордонні знаки, які ми можемо опосередковано віднести до державних символів. Будь-яке умисне знищення або пошкодження встановлених урядом прикордонних знаків визнавалось злочином (ст. 333). Однак фактично та стаття говорить про різні по тяжкості злочини. У ч.1 ст. 333 мова йде про посягання на знаки, поставлені для позначення меж держави.

У відповідності до ст. 33 Статуту, псування або знищення виставлених за розпорядженням законної влади гербів визнається злочином проти порядку управління. Злочином вважались діяння, вчинені з наміром виразити неповагу до влади, тобто прямим умислом. При наявності умислу справа ставала підсудною вже не мировому судді, а загальному суду (і діяння кваліфікувалося за відповідною статтею «Укладення про покарання кримінальні та виправні»). Дане правило впливає з ст.28 Статуту.

В якості висновку слід зазначити, що наступним та останнім документом, на який слід звернути увагу, є останній за часом прийняття фундаментальний законодавчий акт Російської імперії в галузі кримінального права, а саме «Кримінальне Укладення 1903 року», але який так і не був введений в дію в повному обсязі [6]. Проте слід відзначити, що радикальних відмінностей щодо охорони державних символів в ньому не прослідковується, а все більша увага приділяється захисту релігійних символів, православ'я государя та його сім'ї як символу влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шліхтун П.П. Політологія: навчальний посібник. Київ: Либіль, 2005. 576 с.
2. Толочко А.П. Князь о Древней Руси: власть, собственность, идеология. Киев: Наук, думка, 1992. 224 с.
3. Демиденко Г. Г., Єрмолаев В. М. Правда Руська Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства : навч. посіб. Харків : Право, 2017. 392 с.
4. Уложения об уголовных и исправительных наказаниях 1845 года. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21STR=0010454 (дата звернення: 27.01.2019).
5. Судебные уставы 20 ноября 1864 года. URL: <https://www.prlib.ru/item/372590> (дата звернення: 27.01.2019).
6. Уголовное уложение 2003 года. URL: <http://www.knigafund.ru/books/27442/read> (дата звернення: 27.01.2019).